

Хамит ДЖАФЕРИ

Творчеството на албанските емигранти от Македония

Hamit Xhaferi. Krijimtaria e mërgimtarëve shqiptarë me prejardhje nga Maqedonia. Në: Kahe letrare-studime, artikuj, kumtesa. f. 149-171. Shkup: Interlingua, 2004

Превод от албански: Веселина Белева

Албанските емигранти от Македония, които са работили и живели в Румъния, имат интересна история, впечатляваща и изпълнена със стойност. Първото поколение албанци, което напуска родните си огнища, за да се спаси от насилието, е било главно от териториите на североизточна Албания, най-вече от Чамрия и Корча. Водещите мотиви за установяването на по-късното поколение албанци в Румъния имат главно икономически характер. Отличителна характеристика за последното поколение е, че представителите на тази генерация, са от Крушево, Ресен, Манастир, Струга, Дебър, главно от селата Заяз, Цървица и Сърбица, от района на окръзите, както ги наричат местните албанци, по-късно от селата около Гостивар, Тетово, особено от Шар планина. Във време, когато албанците преживяват големи трудности, Румъния за тях се явява подслон. Тук нашите възрожденци са развивали една постоянна активност в движението за албанска независимост и за издигане на националното самосъзнание.

Подемът на идеите на просвещенците в Румъния започва през ХХ век. От тук, от се проявяват първите тенденции на Движението за национално възраждане чрез известни интелектуалци, сред които е и Ибрахим Темо. В Букурещ албанските емигранти се посвещават на големи човешки и национални въпроси, както и на конкретни цели, сред които - борбата за национално освобождение. Всички тези албански интелектуалци, които са се изселили в Румъния, тяхната цялостна дейност, изразена в себеотрицанието им и неуморната работа, показва как се защитава националната идентичност и как се постига бъдещето на нашия народ. Тези процеси се конкретизират с подготовката за отваряне на албанско училище в Корча, с откриването на печатница, печатането на текстове с учебна цел, с появата на вестник "Shqiptar" (Albanezul)- "Албанецът" през следващата 1888 година. В тези книги и вестници езикът е съвсем различен от този, на който се бяха учили да четат най-напред децата и подрастващите, а след това идва разпалването на пламъка на една вътрешна, духовна радост за тези, които за първи път учеха, пишеха и говореха на албански език в една къща, превърната в училище.

1. Йосиф Багери (Josif Bageri) е роден в село Нистрова, което се намира в планински район на Горна река, близо до Гостивар. Той е особен поет, който с вдъхновение пише стихове, посветени на родното място, на обикновените хора, родени на село, както и на бъдещето. Житейската и творческата съдба на неговия ранен дух, както и неговото достойнство са белязани, винаги в съзвучие със съдбата на неговите съселяни, на неговите сънародници-съвременници. Жителите на неговото село са преживявали от

гурбет, който по това време е тежка травма за нашия народ. В това положение се намира и самият Багери, който, притиснат от изключително тежките икономически условия, е принуден да работи на чуждо място, в България. Неговата поезия, родена от страданието на социално-ангажирания му поетически дух, е преди всичко изява на дълбинни емоции. За това кой е Багери¹, да го оставим да ни каже самият той чрез безупречно написаната си автобиография. Чрез ясни антитези, с остри реакции, са изразени мъчителните социални чувства, прекрасните идеали, така между желанията и личните възжеления за живота, между другото, в хубави лирични редове, ще разкаже и това:

Достатъчно мислих, че не съм учил
Достатъчно мислих, че нищо не знам!
Достатъчно съм свирил на дудук
Достатъчно съм спал под сянката,
Достатъчно съм бил прост овчар
Достатъчно съм държал гегата
Достатъчно са ме валяли дъждът и снегът!
Достатъчно през планинските полета,
Достатъчно съм бил обушар...²

В тези трогващи редове се наблюдава как поетът се е отказал от себе си, в полето на многобройните си духовни търсения, в съгласие с работата, която е вършел. Коего означава, че той не желае да бъде това, което е бил: овчар, обушар, не защото не оценява тези професии, а защото народът е имал нужда от напътствия и от хора, които пишат, от образовани хора, както ще каже самият поет и истински възрожденец: “Днес дойде времето, когато трябва да се дири знанието. Вдигнете се всички, братя, вземете чантите в ръка и станете всички учители”.³

Йосиф Багери е един истински мислител, поет, прозаик, просветител, човек с прогресивни социални идеи, който е възприемал целия си живот като учител. Той самият казва така: “С писане трябва да събудя от опияняващия сън хората от Река и затова трябва да се посветя на работата с перото. Трябва да стана писател- да стана поет”.⁴ Това се реализира, когато през 1910 година в София излиза стихосбирката “Kopsht malsori” (“Планинска градина”)⁵ на издателство “Витоша”.

Разговорът със селяните му от Река е много впечатляващ. В него откриваме хуманните им чувства. Подчертава се времето, в което живее поетът, говори се фигуративно за селяните, самите те гурбетчии: “В средата на едни светли дни - една черна тъма, върху нас е легнала гъста мъгла”⁶. Те са разрушени духовно от тази реалност и той продължава разбунтувано: ”В тъма не се живее”⁷. Те са гурбетчии из различни части на

¹ Нистров днес е едно изоставено село. В него са останали само възрастни хора и няколко разрушени с времето къщи.

² Josif Jovan Bageri “Kopsht malsori” Sofje, 1910, f. 48, shtypshkronja “Vitosha”

³ Bigorski Nau no-kulturni sobiri 1976-1977, Mislja. Skopje, 1978, str.138.

⁴ Пак там, стр.139

⁵ Пак там, стр.139

⁶ Пак там, стр.13

⁷ Пак там, стр.139

Балканите - в Румъния, Турция, България, главно в големите градски центрове по това време като Букурещ, Браила, София, Истамбул и други.

В 37 заглавия в проза и в 44 стихотворения, колкото има в книгата, става дума за тежката действителност, в която живее селянинът от Река.⁸ Тези акценти са интересни доказателства за тежката духовна ситуация по негово време. Това положение изисква от него да побърза, подтиква го да каже: “Аз плувам в една толкова дълбок размисъл”⁹- и продължава с дълбоко съжаление “Тук, аз пиша това стихотворение за вас, поради това, че Вие не сте камък, с който се зида стена, а имате кръв, която пулсира във всеки човек.”¹⁰ Последните му думи имат призивно съдържание.

Написаното в проза е много интересно. Багери е сред малкото албански писатели, които са преработвали басни на Езоп и Лафонтен на албански език. Тези басни не са конвенционални, нито случайно избрани, а са носители на психологически и социологически елементи. Те са логични, но не и сухи. Носители са на ясна езикова форма. В творбите на Багери откриваме морализаторски елементи. Преди всичко трябва да се подчертае и капката ирония, която играе не малка роля за доближаване до стила на Багери, една фина яснота, но мъчителна, включваща чувство на психоза, главно страх. Неговата книга е илюстрирана с няколко сатири, които показват посредством метафори човешките недостатъци. Пример за такива са: “Селянинът и адвокатът”, “Сватбата на азиатската баба”, “Оплакване с писмо в стихове”, “Учете нашия език”, (критиката е отправена към тези, които говорят на гръцки или турски и се отричат от своя майчин албански език)¹¹. Поетът използва думите като юзди на стар шегаджия и присмехулник, точно в обичайния им начин на употреба, което потвърждава една нова и вълнуваща връзка на поета с тях, но и едно иронично игрово действие, което той култивира в самите тях срещу техните отдавна остарели форми за поетическа експресия.

Няма съмнение, че най-интересната част от творчеството на Йосиф Багери, е неговата поезия, която винаги е тясно свързана с времето, в което е създадена, защото самият поет е син на своето време. Емоциите, както и напредничавите му идеи, заемат централно място в неговите лирични импресии. До една такава фаза в начина на изображение достига поезията на Багери, тъй като характерната форма на неговия подход неминуемо обяснява линейния тип посока на “наратива”, сложната съставност на поетическата текстура, последователността на пейзажите, както и посоката на поантата. Багери е поет, вдъхновен от един многолик диапазон. В този контекст изглежда се наблюдава и ориентацията на неговата лексика към думите със стар албански произход, съответно и посоката на създаване на стихове на хубав роден език. За него, който притежава собствено поетическо призвание в пространството на една определена тематика - поетическата, която по-късно през годините, не задържа интереса на албанската публика Това всъщност потвърждава, че става дума за една блестяща природа, уголемена до точния детайл, независимо от факта, че не са се реализирали пълните с надежда предупредителни сигнали, както и изненадващите му инициативи.

---

⁸ Пак там, стр.140

⁹ Пак там, стр.140

¹⁰ Пак там, стр.140

¹¹ Пак там, стр.141

Описателните стихотворения са богати на много красиви пейзажи от неговото родно място, в тях са вплетени личните чувства на поета, с които ни предава характерната за тази поезия носталгия. У Багери го няма онова мистично поетическо изживяване, онова екстатично сливане със земята и небето. Поезията му е белязана от неговия роден край, от това дали има условия за съществуване и утвърждаване на неговия идеал - едно чувство, което го е белязало в една чужда среда, в която живеят и неговите сънародници и е естествен елемент, който е определящ за целите Балкани. Такива са например: “ Далече съм днес”, “Река край Дебър и нейните жители”, “Река - моят роден край”, “Моят копнеж”, “Момъкът и славеят” и други¹². Поетът преживява много случаи на духовни лишения. Това ни “разказва” чрез емоционалната си и затрогваща поезия, която е проникнала дълбоко в сърцето на гурбетчиата. В “Река край Дебър” пише: ”Хората от този район са осъдени на мъки, на река от мъки, те страдат- винаги са на гурбет... пътуват ... в Истамбул, в България, някои в Анадола и във Влашко, техният роден край се е превърнал от край на изобилие в запустяло място”¹³. Описанията и пейзажите тук са успешни, докато има експресивен интензитет, докато неочакваното и оригиналността се реализират в пространството на синтагматичните последователности. Може да се състави много ясна представа за тях, ако имаме във фокуса на вниманието си негови възлови като смисъл стихотворения по начина, по който те актуализират продуктивно някои от лирическите преживявания на Багери.

Багери е фотограф на социалния живот на селото, но и лиричен поет. С един узрял от само себе си дух, независим от външни влияния, силен и освободен от гледна точка на мисълта, той осъзнава голямата отговорност на своята поетическа мисия. Неговото творчество изцяло заема своето достойно място в албанската литература, в която неговите стихотворения остават с непреходната си естетическа стойност. Това се съчетава по удивителен начин в стиховете му, посветени на родината, които се напластяват като едно ехо от природата, ехото на едно съдържано откровение, но силно и в строго съзвучие с ритъма на албанската Одисея. Тези стихотворения са лапидарни редове - отрязъци, в които като светкавици избухват смислите.

Достигахме до извода, че сърцето на Йосиф Багери е изгорено от мъката по родния край. Тази скръб, тази носталгия е проследена най-вече в стихотворенията “Славеят отговаря”, “Моят копнеж”, “Моят край Река”, “Моят дом”, “Моята носталгия” и други. Той се чувства съсипан, “Защото не мога да се върна обратно там, откъдето дойдох - в онези жълтеещи се планини”¹⁴. Носталгията му нараства винаги и все повече със все по-увеличаващата се скръб, когато се вслушва в своя собствен пулс: “Отидоха в чужди земи, откъснати като ябълки, защото в Река хората не могат да оцеляват”. И за обичната Река това, което ще каже с дълбоко чувство е:” Сърцето ми е земя ранена, сърцето ми е горяща мълния”. В тези моменти на емоции ще си отговори така: “Мислете вие от Река със сърцето си за родния край”. Накрая последното му желание е да го погребат “Там, в Река, която преди беше Нистрова, под борова зянка”¹⁵. Но за зла съдба желанието му не се сбъдва. Умира в Прищина, а за гроба му не се знае нищо. Ние, неговите

---

¹² Пак там, стр.142

¹³ Пак там, стр. 143-144

¹⁴ Пак там, стр.147

¹⁵ Пак там, стр.147

потомци имаме задължението, националния, моралния и човешкия дълг да изпълним последното му желание.

2. Най-известният в Букурещ преселник от Кичево е несъмнено професор **Джелко Максuti** (Xhelko Maksuti) от село Новосел, Кичево, университетски професор по история, учен и изследовател на литературното творчество на албанските възрожденци, автор на много научни трудове. Той е изтъкната и уважавана личност не само в средите на албанците, а и като цяло в румънските интелектуални кръгове.¹⁶ Този амбициозен интелектуалец с международна известност, е познат с труда си “История на албанската общност в Румъния”¹⁷ Книгата представлява аргументирана и достоверна хроника за живота на албанците, живеещи на румънска територия, които имат стара и много интересна история. Авторът се осланя на няколко архивни документа, непубликувани досега от XIX и XX век.

В книгата са включени главно аспекти от живота на албанците в Румъния, тяхната връзка с родните им места, албано-румънските контакти през вековете, както и приноса за тяхното утвърждаване. Джелко Максuti е автор на първото голямо научно издание за албанците в Румъния, излязло на румънски език и на още няколко световни езика. Тогава е главен редактор на списание “Albanezul”- “Shqiptari” (“Албанецът”), което се издава в Букурещ. Първият брой на това списание излиза през 1888 година на румънски и албански език, а след време и на френски език. Списанието играе важна роля в издигането на националното самосъзнание на албанците, в съхраняването и развитието на езика, традициите и обичаите. Главна цел на списанието е улесняване на общуването с нашите сънародници в Румъния и в диаспората, както и подготовката за участие в дейността на местната организация „Културно дружество (съюз) на албанците”.

В Румъния до 1938 година се издават над 30 списания и вестници на албански език. Както Съюзът, така и редакцията чрез този голям интелектуалец създават много важни контакти с арбрешите от Южна Италия, с албанците в Швеция, с вестник “Qëndresa” (Отпор) и с албанците в Турция¹⁸. С една дума Джелко Максuti е неуморим радетел за възраждането на историческите, езикови, етнографски, изобщо културни традиции на нашите предци, както самият той казва: “Кръвта вода не става”. Наистина той потвърждава, че връзката му с националната традиция, не е толкова емоционална, но е много градивна. За него тя е с изключителна важност, особено полезна е като извор на тематичен и езиков материал за изследователската и научната му дейност, по този начин той е в синхрон с природния и индивидуално-творческия му дух.

Джелко Максuti е едновременно и издател, изследовател, теоретик, един от основателите на албанската историческа наука, който застига и задминава всички свои предшественици, работили върху тази проблематика. Това се потвърждава с книгите му, ориентирани по посока на древната история на албанците, с което на практика осветлява истината за нашите предци- илирите, в запазените и развити по ясно изразен начин физически черти от древната история, както и устното творчество, разказаното от

¹⁶ Baki Ymeri-Alush Kamberi. Shqiptarët e Rumanisë, BKSH, Tetovë, 1995, f. 40

¹⁷ Istoria comutatii, Bukuresti, 1992- История на общността, Букурещ 1992

¹⁸ Неджип Алпани, албански интелектуалец, педагог и патриот от Анкара

Максути по начин, който съответства най-точно на явленията и историческата съдба на един древен народ на Балканите. Той е и организатор, и важен участник в националните научно-литературни албано-румънски дружества.

Целите на албанските дружества са главно съпротива срещу чуждото влияние и революционни идеи за национално, социално и духовно освобождение по време на националното възраждане и Джелко Максуги е изразил ясно това в своите студии. Изглежда, че се потвърждават тези истински истории, които се свързват с определени исторически събития или най-малкото с албански исторически фигури, творили през вековете. Неговият интерес към тази тематика стига до пространството на древните илири, до едно национално съзнание и цивилизация. Той се отличава с решителност, наклонност и природен талант, както и вътрешното безпокойство, настойчивото чувство и амбицията за социална справедливост. Изследователското и научното творчество на Джелко Максуги е един несъмнен индикатор за албанската културна история. Известна е научната му позиция за албанската история, която по много начини е изразила народния елемент и своето национално право в Румъния, особено в развитието на традициите и обичаите. Това е особено изразено в неговото творчество и неговия хуманизъм. Той разкрива пред света поетическия талант на своя народ.

3. Животът и делото на Ибрахим Темо (Ibrahim Temo) е един блестящ пример за мъдър човек и за фигура на албански просвещенец от отминалото време на албанското национално възраждане. Той е от Струга, емигрира в Констанца, Румъния, където се отличава с професионалната си и хуманистична отдаденост в полето на медицината и става известен в тази част на Румъния. В широките румънски кръгове става известен и като изтъкнат политически деец, който изцяло следва каузата за независимост на Албания. С големи усилия достига върховете на тогавашната интелигенция, става истински културен, образователен и обществен фактор не само за самия народ, но и в цялостната визия на неговата родина. Националните аспекти на творчеството и работата на Ибрахим Темо излизат на бял свят след срещата на Исмаил Кемали с членовете на Албанската колония в Букурещ, където се осъществява целта на живота му.

Закърмен с демократични и прогресивни идеи, дейността му изключително активна в областта на издаването на вестници, различни книги и списания. Има остро перо и пише много статии, посветени на националния въпрос- Поради това, че се посвещава изцяло на националния въпрос, на Ибрахим Темо не му остават никакви сили и време да се занимава с литературни творби. Интересува се и помага на културните и политическите дейци от средите на албанската емиграция, той е хуманистичен дух, обзет от мисията да помага навсякъде, където има сиромашка неволя. С ялната национална посока и свободолюбивия си дух той се ангажира духовно за съхраняването на обичаите и националните традиции.

Толкова далече, сам на гурбет в една чужда страна, умира с мъка. Това е краят на един живот на изтъкнат интелектуалец, но не и краят на едно богато историческо дело

4. Матей Данили (Matej Danili), албанец от село Щировица, което се намира между Гостивар и Дебър, произхожда от известно родолюбиво семейство. Бащата Милан Данили, съвременник и близък приятел на големия албански поет Алекс Ставре Дренова- Асдрени, се изселва в Румъния, в Букурещ още през 1912 година. Основните причини за напускането на родното място са натискът и принудата от страна на сръбската монархия с цел отказ от албанската национална принадлежност. Синът на Данили се отличава като полиглот, тъй като говори шест балкански езика и е доста активен в културните програми на Албанската общност в Румъния. Намира се е под силното влияние на известния поет Асдрени. Първото му вдъхновение е била неговата дъщеря, когато я е виждал облечена в албанска национална носия.

Матей Данили се формира като поет вследствие на някои събития, белязани от знака на нещастieto. В такива трудни условия поетът сам отваря пътя на свободния човек на изкуството, като преживява противоречието между неговото призвание и усилието да запази на всяка цена свободата на собствените си виждания. Народният елемент и животът на албанеца се оглеждат с цялата си автентичност и естетична красота. Тези изживявания са в синхрон с неговия темперамент и индивидуалната му поетическа дарба. Неговият усет за стих и за стихотворения в цялост е много по-експресивен, отколкото е на много поети-съвременници. Може би донякъде успехът на Матей Данили са резултат от сближаване на поетическия синтаксис с фолклорната реторика, която е във връзка с тогавашната му поетическа нагласа.

В поезията на Матей Данили се оглежда борбата, в средата на която той е бил в своя и в нейния дух, на който е дал живот. Истинските предвестници на поезията на Матей Данили трябва да се търсят в неговото сърце: чувствително и уморено, нежно и затворено, с неуловим отпечатък на дълбока мъка от всяко трепване в близост до него. Лапидарността на малката сбирка „Kangë” (Песни) представлява много топлина, духовност, човечност и богатство, която не се среща в почти никой от неговата лирическа генерация. Стихотворенията на Матей Данили, в които е най-доброто от неговата същност, събуждат у нас чувство на топла молба и голямо, дълбоко естетическо изживяване, ентузиазъм, патриотично чувство, човешка любов. Има стихове, в които “си почива” и естетически, и метрически, докато всъщност ритъмът е неосъзнато, жизнено, дълбоко и вълнуващо експресивен. Трябва да се каже, че една голяма част от тези стихотворения е композирана на принципа на белия стих.

Стихотворенията на Матей Данили са преди всичко документ за чувствителна и трептяща духовност с всички угнетяващи собствени и чужди трептения: с туптящата топлина и с ветровитото чувство от преселването и недоволството от средата, в която е принуден да живее. Той, в най-хубавите си стихотворения, освободени от блякави ефекти, е поет, благороден в мъката си по родния край, по родината и поет, влюбен в самотата, изгорен и нереализиран.

Неговата лирика, по един или друг начин, показва индивидуалността му. Поезията на Матей Данили има някаква притегателна сила, особено поради своята прямота. Тя е обусловена от рафинираните интонация. Тази прямота е реализирана чрез засилени емоционални поетически фигури. Една толкова поетическа природа без толкова рими води до връзка и интересен резултат в друг аспект: в така наречената лирика с патриотични мотиви Матей Данили е

известен със стихотворения с различни мотиви, които са освободени от силно конвенционализиращата реторика по един искрен начин, по един вътрешен и нов начин.

5. Аслан Салиу (Asllan Saliu) е от село Геновица, около Гостивар или по-известен като Дан Калиси (Dan Kalisi) от Крайова, Румъния. Тези, които го познават отблизо, казват, че думите в неговата поезия текат като мед. Такава констатация правим от характера, съдържаността, уравновесеността на виждането му и яснотата на мисълта му. Животът му, съдбата да живее и работи далеч от родния край оставят постоянна и дълбока рана в сърцето му! От ранно детство е останал без баща, за него се е грижила майка му, която е от македонски произход от село Симница, до Гостивар. Тя учела сина си да говори на родния си език- албански, разказвала спомени за баща му, за албанските обичаи и традиции и му пеела жални лирични песни, пропити с копнеж и носталгия по родния край, песни за тяхната съдба, преливащи от емоции.

Истинско удоволствие за Дан Калиси била мандолината и бялото му кепе, които пазел като зеницата на окото си, защото за Дан те били изключително ценни вещи. Те му носели радост, прояснявали духа му, напомняли са му, че е албанец и го карали да се чувства, сякаш е в Геновица.

Тази рана и тази съдба са прогонили него и неговия народ, още от тогава, от дете тя е отровила неговия дух, който след това, през целия му живот ще бъде отдаден на поезията, която е изцяло в духа на албанската традиция, както след време ще каже самият той. Като занаятчия е продавал албански национални предмети, но въпреки това над целия му живот винаги е властвала поезията. Тази поезия се развива по линия на утвърждаване емоционални белези на стиха, той се ориентира в посоката към емфатична интровертност, както и към съзерцанието, които са в явно противоречие с неговия лирически темперамент. Дан Калиси е издал над 250 стихотворения, две от стихосбирките му са посветени на родината и на неговите деди. Неговото изживяване на родното е лишено от патетика. Когато изразява непоклатимата си вяра, той подхожда като идеалист, който разсъждава през призмата на тогавашната реалност. За Калиси родината е най-вече камъкът на миналото и факла, светлина от звездни знаци върху него, потомъка, и земята, и името му. Така формулираната насока в ефективността на изживяването на родината от Дан Калиси трябва да се разглежда двусмислено, но простичко и спонтанно, като например в: “Радостта на завръщането” (Gëzimi i kthimit), “Песните, които не прощават” (Këngët që s’të falin) и др. Ето няколко реда от стихотворението “Албанско хоро” (Vallja shqiptare):

Ти си моята родина,
Най-святата, най-добрата
В люлката благословен от песента.

Калиси казва: “Мотивът на моето стихотворение е и ще си остане изгубената родина на моите родители. Писал съм за народа и родината, но не и за вождовете! На първо място обичам и съм обичал албанската традиция, несравнимата красота на родината, достойнството и стоицизмът на моя народ срещу империите. Аз съм неразривно свързан с простотата на тези хора,

които смятам за свои братя, а духът ми е неразривно свързан със суровите албански планини. Това е един малък народ, но горд и справедлив!”

Голяма част от стихотворенията на Аслан Салиу са подписани с псевдонима Дан Калиси, поради което румънските литературни критици без да знаят кой се крие под това име пишат: “Дан Калиси е име, за което мислим, че ще заеме своето заслужено място в румънската литература...” Но по-късно той разкрива публично истинското си име и фамилия.

Той казва и друго: “Когато избрах този псевдоним, желанието ми бе да запазя живо в паметта си името на пращядо ми Дан Калиси от Геновица и с това да изразя уважението и респекта си към моите деди. От друга страна, исках да покажа на предците, че ни зове родният край, въпреки че не сме го виждали сме го виждали, защото кракът ти не е стъпвал никога там. А имаш неговата кръв, която тече във вените ти! Зовът на нашия край винаги е бил без ответ...!”

Духът и сърцето на Дан Калиси говорят на албански, защото албанското за него е най-доброто - казва той - а ние бихме казали, че този епитет се отнася точно за него. Когато има дълбока духовна необходимост, която не манифестира, а запазва вътре в себе си, след това тя изпълва стиховете му. Дори в случаен досег със словото на Калиси кристализира двузначност, в която неизказаното говори, а казаното е виртуозен стилистичен белег за неизказаност. Това са основните пластове в поезията на Калиси. Негови стихотворения са публикувани в различни румънски вестници и списания като “Хиперион”, “Трибуна”, “Свободна дума”, “Литературна Румъния” (Lutaful, tribuna, Rumari, Cuvantul liberati, Romania letrara) и др.

Дан Калиси казва: “Албанският език е една от големите ми рани, защото не го владее гладко, но сърцето ми винаги говори албански.” Но затова духът на този поет, който мечтае да стигне до мястото на неговите предци, остава винаги бездомен. Тази мечта за хълмовете на Геновица, която му изглежда, че може да се осъществи само в спомените на неговата майка и на чичовците му. Пейзажът на село Геновица, извикан в поетическото съзнание, е много цветен, но без нюанси, с много потоци и релеф, в който преобладават хълмове и планини с една малко изсъхнала и бедна растителност, но пейзаж, обичан от поета. Атмосферата на селския живот е идилична, но без декоративността на пасторалните мотиви. Спомените за родния край на предците, които си дават среща в неговите стихотворения, със сигурност ще бъдат посетени и в душите на техните деца.

Интересно е стихотворението “Хълмовете на Круя” (Kodrat e Krujës), посветено на главното укрепление срещу османската армия и на героя на героите - легендарния Скендербег:

От кръвта разцъфтяват маслините
Там на хълмовете на Круя...

В такива случаи Дан Калиси добавя: “В моментите, когато човек усеща дългото време, разположено между родното огнище и живота на чуждото място, това е ситуация на смълчани идеали, мечти и надежди. Но колкото и да си добре, това не те удовлетворява. Ще търсиш своето огнище и своята родина сега и винаги.” Пренебрегването на формата като средство за стесняване на емоционалната експресия, още повече засилва наративния

момент в неговото стихотворение и по този начин се стига до илюзията за близост на поетическия език с нарацията.

Ех колко събрана мъка имам за нашите планини,
А ще се намери ли някой у дома
Или са тръгнали
Към друг изгнанически бряг...!?

В същността на стихотворенията на Дан Калиси, в тяхното винаги нажежено ядро пламти истинската поезия. Особено забележителна е изповедността, неочакваността на живите картини и на сравненията, в които заема не малко място една изповедна лексика, но в пространство на многоцветие. Неговата лирика е неспокойно пламтяща, комплексна, под влияние на силни чувства. Лириката на Дан Калиси е дълбока човешка изповед на едно ранено и кървящо сърце. Нещо повече, неговата поява трябва да се определи като едно истинско и несъмнено артистично присъствие в албанската поезия. От тази артистична перспектива неговата поезия има особена стойност. Публицистичните нотки често изгласкват на заден план поетичното изживяване. Само той чувства това и го изживява мъчително. Дан Калиси се влива в кръвта на албанската интелигенция в Румъния и се превръща в зов и пътеводител на отново и отново връщащия се спомен в техните огнища.

Народните обичаи и вярвания Дан Калиси превръща в поетични народни думи, изповядва мъчителния живот в робство на нашите предци, съживява нашите стремления и надежди, техните големи борби и страдания в изгнание. В поетичните народни думи се чувства истинската лирика. В него, във вдъхновението се проектира и се моделира народното богатство с неговата автентична лексика. Тя придава аромата от родния край на неговите деди. Следователно имаме пълно право, когато отдаваме заслуженото на големия талант на Дан Калиси.

6. Поетът и публицистът от село Шипковица, Тетово, Баки Юмери (Baki Ymeri), който живее и работи като интелектуалец в Букурещ, е сред редките и изненадващи литературни творци.

Поезията на Баки Юмери и по времето, когато е създадена, а същото може да се каже и днес, се е възприемала противоречиво от читателите. Причината за това е сложността, музикалността и фигуративността на неговата поезия. Причината е и, че тази ориентация не се определя като безкрайно вдъхновение на самия поет, един интерес и едно надеждно начинание остават без предварителна трактовка. Неговото по-късно развитие като поет отново продължава отделни предишни поетически линии, преди всичко в тематичен план. Днешното време създаде обстоятелства, които съответстват на Баки Юмери като поет? Той влиза в поезията в една изключително важно и сложно време, което преживява заедно със самия народ. Това безпокойство подтиква Юмери да пише в духа на своето време. Сега неговата поезия би се определила като неделима, може като изгнаническа, може и като патриотична, тя може би говори с най-голяма истинност и е най-съотнесима в сложността си в етническите пространства на албанците.

Преди това се изобретяваха преразказани и пропагандни исторически събития, пренесени в едно ново време, докато се вкаменят в структурата на един анахроничен режим, наречен комунизъм, който съществува в средата на света и на модерния европейски дух. Неговата първа книга със стихотворения “Дардания” е под властта на едно кротко въображение, отворено към тенденциите на имажизма, който по свой начин стимулира лирическия поглед, а тук преживява една илирийска епоха. И този синтез присъства в почти цялото му поетическо творчество, особено в стихосбирката “Дардания”. Нейната поетическа стойност е несъмнена. Самобитността е в най-голяма степен характерна за тази стихосбирка, която се определя ясно като специфика на поетическата чувствителност, на усложнеността като стилистична вариативност на постройката.

Начинът, по който Баки Юмери се изповядва с една особена гласност в стихотворението, което търси пространство за живеене с всички останали негови белези, с всички непредвидени фойерверки. Но истински звън на поезията е тази лирика, която се счита за поетическа основа на неговото творчество. В атмосферата на обособяване от големите колективни теми, тази лирика се ангажира с едно завръщане по посока на дълбоките проблеми и дилеми на личността, по посока на сложния и нюансиран механизъм на чувствата, тук прави голямо усилие, едновременно с което не впитва предопределеност в екстремността и експресивността. Лирика като тази не е обособена част от споделянето на интимното, а една интензивна ситуация на чувствата, реализирана в стих, изповядан с изненадващо вдъхновение. За да изповяда своята болка, той използва разговорния албански език, който се издига до нивото на една лирическа изповед. Със своята поезия Баки Юмери със сигурност се идентифицира с албанските изгнаници в Румъния и нещо повече - той получава правото не само да говори от свое име, но и от тяхно име.

Ако лириката е преди всичко чувство, то тази винаги е това, следователно и стихът представлява чувство за поета. Като цяло, ясно може да се дефинира силуета на един поет, който е изключително поет на експлозивната чувственост. Интимната връзка между автора и читателя остава постоянна. Това е творчество, което преминава направо от интимността на поетическата дума към така близко човешкото й звучене. Това идва като търсено индивидуално изразяване след силно експресивно решение, което кара съвременната поезия да “се вмъкне” в една метафорична орнаментика, която винаги притиска причинността и изгражда стихотворението като необходима структура, тук присъства и необходимостта от притискане на вербалния материал, който повече засилва освободеността, отколкото легитимира поетическия акт.

Като поет, преди всичко се интересува от това, което истински вълнува човека, от живота на чуждо място, от днешното положение в Румъния или в неговия роден край. Той се доближава до живота повече от всеки друг и го впитва в поезията си. Прави го по доста неочакван начин, дори декларативен. Най-висшият мотив в поезията на Баки Юмери е любовта към живота и хората. Неговият поетичен пример издига тази любов до върховна емоционална ценност. Родината, любовта, вярата и оптимизмът за човека, живота и бъдещето са попили в поетическото творчество на Юмери. Те звучат с такава сила, богатите акорди на народния дух се откриват във всички противоречия на живота. По този начин той създава лирика, богата на

стилистични фигури, с метафори и експресии. Това е лирика на конкретиката и интимността, докато поезията се вдъхновява от един автентичен вариант на една реалистична концепция.

Стихотворенията на Баки Юмери с еротични мотиви са песни на нереализираната любов. Те може би не са създавания на реалността, а само ехо от дълбокото вътрешно страдание, преходно или безконечно, всеобхватно като самотата и жаждата! И като такива, тези стихотворения са по-възвишени и духовни от всички, които е дала неговата поезия. Те са като един трудно доловим дъх, като гореща детска молитва, в която не смее да докосне нищо инстинктивно, никаква мисъл, която да опетни чистотата на любовта. В тези стихотворения са намерили отражение споделената любов и радостта. В целостта на създаденото от него, поетът възпява доброто и любовта. В тези болезнени интенции, от неговата лирика неизменно струи голямата любов, силата на пълното обгръщане на мъжа и жената, нежност и ефирност, въплъщение на неизменност, едновременност на присъствието и отдалеченост, истинност и неосъществимост.

7. Ремзи Салиху (Remzi Salihu) от село Гайре, Тетово, е поет, литературен критик и преводач от немски език. Известно време е работил и в сферата на образованието, а сега е в емиграция - в Базел, Швейцария.

Поети като Ремзи Салиху вървят в крак със своето време, но и времето върви редом с тях. Той, от песен на песен, изглежда е открил есенцията на човешкото, намерил е посоката и начинът, по който да засили човешкото чувство и живите форми с разпространения в тематичен план динамизъм, който е в еднаква степен неочакван и изкушаващ път за трагичните историко-национални движения. Общува чрез поезията непосредствено с читателя - изгнаник, ще грабне вниманието му с независимостта, стремежа да пренесе човешката енигма, екзистенцията, да разбере защо прекосяваме света като "открие" персоналното. Той издига поезията като самостоен процес в тематичен план с характерния за поезията метафоризъм, колективното преживяване се движи към индивидуализма в световната поезия посредством поетически формули по посока на необходимия персонализъм, който при Ремзи Салиху се наблюдава като един особен преход. С други думи неговото поетическо майсторство не може да се търси само в богатството на фолклорните модели. Нещо повече, той изпълва тези модели с една друга чувствителност, комбинира по свой собствен начин словесния материал. Думата, тази крепост, която продължава да бъде камък, който устоява на всички вековни бури, ще остане искрата и пламъка, който подпалва и гаси патриотичния пламък у изгнаниците, това е всъщност дума, която възпява искрено голямата човешка радост и която носи мъчителната болка. Важното тук е, че се изгражда линеарната структура на поетическия текст, кръстосва се с потока на поетическите визии в него.

В по-късната му поезия това приближаване по фин начин се развива в целостта на малката стихосбирка "Планински следи" и това потвърждава, че става дума за един поет, който винаги настойчиво търси възможностите на поетическия език, представя си този език като независим, силен и неизменен феномен в съвременната поезия. По такъв начин присъства една тенденция, която осъзнато се артикулира и по артистичен начин реализира континуитета на съдбовното питане за човешкото съществуване на албанското във

времетопространството: разбирането на екзистенцията, съдбата на индивидуалността, любовта, победният ентузиазъм на живота, страданията, големите радости и неизбежността на смъртта. В тази книга се изследва интенцията за висока осъзнатост на модерната поетическа експресия. От тази гледна точка книгата отклонява в нещо от основните поетически принципи. В тези стихотворения лирическият феномен се освобождава напълно от духовните страдания и дълбоките префинени и съкровено-поетически жалби, подчертава се човешки интимното.

Поетическата изповед на Ремзи Салиху е тясно свързана с вътрешния духовен свят (на любовта), със съдбовните екзистенциални открития и искреността на едно истинско разкриване. Салиху е поет, при който лексикалната сугестия отеква с бързината на ехо. Просто този лирически стил е вдъхновен от искреността и конкретиката на изживяванията. Най-дълбокото съприкосновение с неговата поезия, която притежава една изобразителна простота, ще открие широките амплитуди на чувствата и фразите, разстоянието между интимните преживявания и тревожните поетически лутания до освободената съзвучност на мислите и думите. Това не звучи обаче толкова убедително, защото в неговото поетическо творчество преобладава най-вече картината, свободния от орнаментика и авторска намеса пейзаж.

В неговите следващи книги срещаме възпламеняване на вдъхновението на национална основа, като неговият поетически синтаксис не претърпява основни преобразувания. Той се развива не на последно място по посока на по-изразителната семантика и на и по-плътна мелодичност. В същността на поетическото си призвание поезията на Ремзи Салиху е стабилна и изглежда като едно реалистично и жизнено създание, това се вижда в “Поляната на вещиците” (Sheshi i shtrigave). Няма да бъде прекалено, ако кажем, че тази поезия може да бъде пример за по човешки изживян хуманизъм, за любов и омраза, за съзнателност и чувствителност. Паралелно с това градира нейната специфичност, чистота и хармоничност. Тези стихотворения са органичен израз на първично изживяване, което извира от природата. Тук откриваме общо развитие на формата и яснота на изживяванията, изненадващи и сложни отражения. Смисълът на казаното: Салиху е поет на сърцето. Фразите не са толкова семантично дълбоки, колкото безупречно точни. От съвременна гледна точка поезията му успява по един универсален начин все така да привлича вниманието.